

С.І. Тодорюк, аспір.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ІНСТИТУЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ*(Представлено д.е.н., проф. Лопатинським Ю.М.)*

Розглянуто основні інституції сталого розвитку та виконувані ними функції. Відображено інституції аграрного підприємництва.

Ключові слова: *інституція, сталий розвиток, інституційна система, функції інституцій, інституції сталого розвитку.*

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України в цілому та окремих секторів далекий від досконалості. Необхідно удосконалити існуючу та сформувати дієву систему нових інституцій ринкового типу. Тобто трансформування повинно бути пов'язаним з поняттям інституцій як ключових елементів та регуляторів будь-якої системи чи соціуму, отже необхідно удосконалити існуючі та створити нові інституції, які б ефективно функціонували в різних сферах економіки. Особливе значення це має для аграрного сектора національної економіки, саме в аграрній сфері спостерігається недостатня ефективність функціонування ринкових інституцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення проблем формування інституційного середовища та основних інституцій сталого розвитку в останні роки висвітлюється у працях багатьох іноземних та вітчизняних науковців. Вагомий внесок у вивчення даного питання зробили дослідження М.Вебера, Т.Веблена, В.Геєця, Т.Еггертсона, Р.Капелюшнікова, Б.Кваснюка, Г.Клейнера, В.Кокорева, Я.Корнаї, Д.Норта, Р.Нурєєва, М.Олсона, А.Ослунда, В.Полтеровича, О.Попова, В.Тарасевича, М.Туган-Барановського, А.Чухна, Й.Шумпетера, О.Яременка та ін.

Незважаючи на широкий перелік авторів, проблема інституційного забезпечення сталого розвитку вітчизняного аграрного сектора остаточно не вирішена, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі. Особливо це стосується перспектив сталого аграрного розвитку.

Метою статті є окреслення основних інституцій сталого розвитку, їхніх функцій на основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних науковців, узагальнення напрямів плану дій щодо удосконалення інституцій та переходу на модель сталого розвитку.

Викладення основного матеріалу. Нинішній стан розвитку та функціонування економіки України в цілому та аграрного сектора зокрема виявився значно гіршим, ніж очікувалося. Зокрема, руйнується ресурсна база, недосконалі механізми ринкового регулювання та відповідні ринки збуту, ресурси зосереджуються у власності групи осіб, які формують монополії, що згубно впливає на використання ресурсів, якість виготовленої продукції тощо.

З огляду на ситуацію, що склалася у світі загалом та Україні зокрема, виникає необхідність зміни пріоритетів та принципів розвитку як держави, так і окремого сектора економіки. В основу нової політики розвитку необхідно покласти принципи, які б забезпечували взаємодію людини і природи, підтримували достатній рівень економічних вигод, зважаючи при цьому на обмеженість ресурсів та регенеративні можливості довкілля. У Програмі дій “Порядок денний на XXI століття («AGENGA 21»)” [1], основною ідеєю якої є концепції сталого розвитку як моделі соціально-економічного прогресу, розглядається подібний підхід. Отже, необхідність переходу до моделі сталого розвитку та окреслення її основних інституцій є загально визнаною.

Основою подальшого розвитку аграрного сектора та економіки зокрема повинна стати побудова нових дієвих, та перебудова існуючих малоефективних інституцій, як формальних так і неформальних. Під формальними – розуміють конституцію, закони, нормативні умови, права тощо. Відповідно, неформальні – звичаї, стереотипи, традиції.

Однією зі складових досягнення позитивного результату в досліджуваному напрямі є впровадження соціоекономічного підходу. Відповідний науковий напрям запропонований А.Етціонієм. За словами М.Шабанової, це досить перспективний підхід, що дозволяє створити реальні передумови для ефективнішої взаємодії економічних та соціальних факторів й інституцій сталого розвитку аграрного сектора, а екологічні – розглядаються як джерела економічного та соціального розвитку [2, С. 112].

© С.І. Тодорюк, 2013
пряму в Україні є праця “Соціоекономічна модернізація аграрного сектора України (концептуальні положення)”, в якій колектив авторів (В.Геєць, В.Юрчишин, О.Бородіна, І.Прокопа) висвітлив основні засади формування та реалізації політики розвитку аграрного сектора та першочергові кроки соціоекономічної моделі розвитку АПК [3].

В Україні, та й у світі, спостерігається процес концентрації земель в руках незначної частини осіб. Тоді відбувається розшарування аграріїв – на великих землевласників (концентрують великі земельні

масиви у своїй власності й отримують від них наддоходи) та звичайних селян, які працюють на цих землях. За таких умов, власники опікуються лише своїми економічними інтересами (інтенсифікація аграрного виробництва, монокультуризація). І, відповідно, наноситься потужний удар по навколишньому середовищу (переобтяження агроландшафтів, екологічне виснаження та погіршення ресурсівідтворювальних функцій).

Погоджуємося з думкою О.Попової, що за таких умов (односторонній розвиток з економічної позиції) аграрне виробництво набирає рис “монстра”, який не тільки руйнує агроресурсну основу подальшого розвитку, але й створює істотні загрози безпеці життєдіяльності людей і навколишньому природному середовищу [4, С. 79].

На нашу думку, для уникнення наведених ситуацій необхідно сформувавши ряд правил та обмежень (інституцій сталого розвитку).

Сьогодні досить актуальним і необхідним є питання визначення сукупності інституцій сталого розвитку та окреслення їх функцій. На нашу думку, можна виокремити такий склад та функції інституцій (табл. 1), реалізація потенціалу яких повинна сприяти вирішенню суперечностей на шляху до впровадження концепції сталого розвитку шляхом налагодження ефективних соціально-еколого-економічних відносин на всіх рівнях господарювання.

Таблиця 1

Інституції сталого розвитку та їх функції

Економічний рівень	Інституція	Функція
1	2	3
Макрорівень	Держава	Регулювання сталого розвитку; застосування адміністративно-правових важелів, які б сприяли сталому зростанню науково-технологічного потенціалу, поліпшенню добробуту населення та соціального клімату в державі, а також усунення деградації її природних ресурсів
	Законодавча база	Забезпечення гармонізації законодавства з питань сталого розвитку
	Права власності	Регулювання доступу до відповідних ресурсів; упорядкування відносин між окремими агентами або суб'єктами правового поля
	Екологічно-безпечна політика	Затвердження повномасштабної основи для докорінного поліпшення стану навколишнього природного середовища в країні; підвищення екологічної свідомості та рівня екологічної освіти
	Інституція моніторингу природно-ресурсної сфери	Регулювання антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище з метою не перевищення його екологічної місткості
	Банківська система	Регулювання розподілу ресурсів, необхідних для впровадження інновацій у сфері сталого розвитку. Управління інноваційною активністю кредитних інституцій у напрямі забезпечення стабільного та безпечного соціально-економічного розвитку суспільства

Продовження табл. 1

1	2	3
	Податково-бюджетна система	Запровадження податкових пільг, цільових субсидій з метою стимулювання екологізації економічних відносин
	Система соціального захисту	Захист від безробіття, надання допомоги непрацевдатним групам населення, поєднання державної і страхової системи соціального захисту
	Судова система	Вирішення або подолання внутрішньосистемних конфліктів
	Наука	Генерування інновацій у сфері сталого розвитку; забезпечення якості людського життя шляхом створення новітніх корисних винаходів та розробок
	Освіта	Розширення знань, розвиток спеціальних навичок,

		інтелекту, формування життєвої позиції й цінностей у сфері сталого розвитку. Освіта в інтересах сталого розвитку як всеосяжна концепція охоплює пов'язані між собою екологічні, економічні та соціальні проблеми
	Засоби масової інформації	Розвиток свідомості мас, кожної особи шляхом збору, опрацювання і розподілу інформації в масовому масштабі, на основі закономірностей, панівних в суспільстві
	Профспілки (соціальне партнерство)	Участь у формуванні соціально-економічної політики, розробці проектів законів та інших нормативно-правових актів з соціально-трудова питань. Формування механізмів узгодження суспільних інтересів, що спроможні гарантувати еволюційний розвиток держави, запобігати масштабним внутрішнім потрясінням і забезпечувати соціальний мир та злагоду
Мезорівень	Корпоративна соціальна відповідальність	Формування системи державно-приватного партнерства у напрямку розвитку громадянського суспільства
	Екологічне підприємництво та екологічна відповідальність	Реалізація економічного механізму збалансування інтересів господарських суб'єктів й суспільства крізь призму еколого-економічних відносин та розв'язання еколого-економічних суперечностей та впровадження природоохоронної політики за рахунок неухильного зменшення ресурсомісткості економіки через залучення у господарський обіг накопичених відходів, а також запобігання надзвичайним ситуаціям з еколого-економічними наслідками
	Соціально-інвестиційна активність	Сприяння розвитку соціальної інфраструктури, забезпечення раціонального використання природних ресурсів регіону, формування передумов створення громадянського суспільства
	Соціальне партнерство	Розвиток соціально-трудова відносин в Україні шляхом формування представницьких структур, які б інституалізували свої інтереси в політико-економічній сфері
	Профспілки	Захист інтересів працівників у соціальному партнерстві з роботодавцями, об'єднаннями роботодавців, організаціями бізнесу, органами влади
	Інституція стратегічної благочинності	Сприяння реалізації широкомасштабних соціальних проектів у сфері освіти, охорони здоров'я, особливо для слабо захищених верств населення

Закінчення табл. 1

1	2	3
Мікрорівень	Соціально-відповідальна поведінка	Забезпечення сталого розвитку організації з урахуванням очікувань та інтересів зовнішніх та внутрішніх зацікавлених сторін
	Екологічна відповідальність	Розвиток наукомістких екологічно ефективних виробництв; розробка екологічно забезпечених новітніх технологій; поліпшення системи управління екологічними матеріальними і фінансовими ресурсами
	Соціальне партнерство	Добросовісна ділова практика щодо споживачів та бізнес-партнерів
	Соціальні комунікації	Формування соціального середовища організації; налагодження ефективної стратегічної взаємодії організації із зацікавленими в її діяльності групами
	Корпоративна культура	Формування корпоративного клімату, який би сприяв реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності; формування морально-етичних цінностей організації щодо взаємодії з «внутрішніми» та «зовнішніми» зацікавленими сторонами
	Профспілки	Захист прав працівників; регулювання індивідуальних

		та колективних трудових спорів, конфліктів
	Права власності	Упорядкування норм між індивідуальними агентами, що обумовлює дієздатність щодо прийняття рішень з приводу використання того чи іншого ресурсу та контролю за цим процесом
	Інституція венчурної філантропії	Добровільне впровадження в практику діяльності організацій корпоративних соціальних програм в економічній, соціальній та екологічній сферах, спрямованих на задоволення очікувань «внутрішніх» та «зовнішніх» зацікавлених сторін

Примітка: сформовано та доповнено автором на основі [5; 6]

Визначені інституції утворюють систему, успішне функціонування якої визначається їх взаємною підтримкою, що досягається за рахунок виконання ними відповідних функцій, адже як зазначав Г.Спенсер, функціональність є основною ознакою інституцій [7].

Сьогодні в економічній літературі при визначенні аграрних інституцій принципових особливостей не виділяють. На думку О.Серкова, інституції аграрного ринку трактуються як відносини, а також механізми й організації, за допомогою яких реалізуються ці відносини [8, С. 134]. З одного боку, аграрні інституції є “класично” соціальними інституціями, з іншого – вони є специфічними конструкціями, що повинні враховувати як соціальний, так і економічний аспект, а зважаючи на впровадження концепції сталого розвитку – ще й екологічний. Тобто, на нашу думку, аграрні інституції повинні враховувати у своїй діяльності та поєднувати соціальну, економічну та екологічну складові, властиві поняттю сталого розвитку.

Інституціоналізація національної економіки й аграрного сектора (як її складової) може бути охарактеризована як процес становлення та функціонування мережі суспільних інституцій, функціями яких є структурування взаємовідносин між економічними суб’єктами, узгодження їх інтересів, а також обмеження, що формують мотиваційні та поведінкові механізми [9, С. 36]. Погоджуємося з думкою Ю.Лопатинського, і вважаємо, що необхідним є формування саме мережі інституцій, які будуть взаємодіяти і співпрацювати між собою, а не декількох окремих інституцій, які будуть діяти самі по собі, без взаємозв’язку з іншими.

Як зазначалося, інституції поділяють на формальні та неформальні. До формальних аграрних інституцій належать інституції власності ринку, держави, соціальної та економічної інфраструктури на селі та інституції громади, натомість неформальні – звичаї, традиції, досвід, стереотипи, менталітет, моральні установки тощо.

Отже, визначивши основні інституції сталого розвитку, можна формувати подальший план дій щодо удосконалення, розвитку та переходу на засади сталого розвитку економіки України в цілому та аграрного сектора зокрема. Тому, на нашу думку, необхідно дослідити наявність та ефективність функціонування наведених інституцій. Виходячи з отриманих даних, удосконалювати діяльність існуючих та ліквідувати неефективні діючі інституції, формувати систему (взаємопов’язану сукупність) інституцій, оскільки, як показує практика, поодинокі інституції є недостатньо ефективними. Необхідно враховувати отриману інформацію під час розробки стратегії подальшого розвитку, що дасть змогу покращити стан економіки країни в цілому та окремих секторів зокрема, на основі чого окреслити перспективні напрямки розвитку. Крім того, можна виділити окремі групи індикаторів сталого розвитку, дослідити їх рівень в Україні й, відповідно, з урахуванням отриманого результату, розробити модель сталого розвитку країни. Це і визначає завдання подальших наукових досліджень в зазначеному напрямку.

Список використаної літератури:

1. Програма дій “Порядок денний на XXI століття”. ВГО “Україна. Порядок денний на XXI століття”. – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
2. Шабанова М.А. Социэкономика и современность (О пользе и рисках экспансии экономического подхода) / М.А. Шабанова // Общественные науки и современность. – 2010. – № 4. – С. 100–115.
3. Соціоекономічна модернізація аграрного сектора України (концептуальні положення) / В.Гесць, В.Юрчишин, О.Бородіна та ін. // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 4–14.
4. Попова О.Л. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку / О.Л. Попова // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 73–84.
5. Сімченко Н.О. Соціальні інститути сталого розвитку / Н.О. Сімченко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 1 (3). – Т. 2. – С. 292–298.
6. Парсонс Т. О структуре социального действия / К.Парсонс ; за ред. В.Ф. Чеснокова, С.А. Белановский. – М. : Академический Проект, 2000. – 879 с.

7. *Спенсер Г.* Классификация наук / *Г.Спенсер* ; пер. с англ. *Н.Н. Спиридонов.* – М. : Вузовская книга, 2006. – 90 с.
8. *Серков А.Ф.* Проблемы формирования экономических институтов аграрного рынка России / *А.Ф. Серков* // Экономика АПК. – 2003. – № 10. – С. 134–138.
9. *Лопатинський Ю.М.* Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади : монографія / *Ю.М. Лопатинський.* – Чернівці. : Рута, 2006. – 343 с.

ТОДОРЮК Сергій Іванович – аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси:

- сталий розвиток аграрного сектора;
- інституційні умови сталого розвитку.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2013